

نقش حج

در تقریب مذاهب اسلامی

ناد علی صالحی

اهمیت حج و آثار آن

فریضه حج، یکی از مسایل عبادی - سیاسی آیین مقدس اسلام است که همه ساله، از سوی هزاران انسان مشتاق، از سراسر جهان، با ملیت‌ها، نژادها، رنگ‌ها و زبان‌های مختلف، در سرزمین وحی انجام می‌گیرد.

در میان فرایض و دستورهای دین، کم‌تر فریضه‌ای مانند حج، مورد توجه و سفارش قرار گرفته است. تأکید قرآن کریم و توصیه‌های پی‌درپی و بسیار شدید اولیای دین در این زمینه، وصف ناشدنی است.

عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که آن حضرت فرمود:

«لَوْ عَطَّلَ النَّاسُ الْحَجَّ لَوَجَبَ عَلَيَّ الْإِمَامُ أَنْ يَجْبِرَهُمْ عَلَى الْحَجِّ، إِنْ شَاءُوا وَ إِنْ أَبَوْا؛ فَإِنَّ هَذَا الْبَيْتَ إِنَّمَا وَضِعَ لِلْحَجِّ»؛

«اگر مردم حج را رها کردند، بر زمامدار مسلمانان است که آنان را بر انجام دادن فریضه حج وادار سازد، چه بخواهند و چه نخواهند؛ چرا که این خانه، برای حج برپا شده است.»

اهمیت حج تا آن جا است که امام صادق علیه السلام در جایی دیگر می‌فرماید:

«فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ أَمْوَالٌ، أَنْفَقَ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ»؛^۲ «اگر مردم، هزینه سفر حج را نداشته باشند، مخارج سفر آنان از بیت‌المال مسلمانان پرداخت می‌کند.»
باز از آن حضرت، با سندی معتبر نقل شده که فرمود:

«مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَحِجَّ حَجَّةَ الْإِسْلَامِ، لَمْ يَمْنَعَهُ مِنْ ذَلِكَ حَاجَّةٌ تَحْجِفُ بِهِ أَمْرُضٌ لَا يَطِيقُ فِيهِ الْحَجَّ، أَوْ سُلْطَانٌ يَمْنَعُهُ، فَلِيَمْتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا»؛^۳
«هرکس از دنیا برود، در حالی که فريضة «حجّة الاسلام» را به جا نیاورده باشد، بدون اين که حاجتی مانع او شده باشد، یا به جهت بیماری از آن باز مانده باشد، و یا پادشاهی از رفتن او جلوگیری کند، چنین فردی، به کیش یهودیت یا نصرانیت خواهد مرد.»

مصالح اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و اسرار دقیق و ارزش‌های فراوانی در پرتو عمل به مناسک حج نصیب جامعه اسلامی می‌گردد که وفاق و همدلی و اتحاد و اخوت پیروان مذاهب اسلامی، از آن جمله است.
وحدت نیت، و وحدت هدف، و وحدت اعمال، و وحدت اذکار و آداب، و وحدت رنگ لباس، و وحدت مشاهد شریف؛ همانند طواف و سعی و برخی دیگر از مناسک و اعمال حج، اموری هستند که مسلمانان را به وحدتی همه‌جانبه و فراگیر دعوت می‌کنند.
امام خمینی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید:

«حج، بهترین میعادگاه مُعارفۀ ملت‌های اسلامی است که مسلمانان، با برادران و خواهران دینی و اسلامی خود از سراسر جهان آشنا می‌شوند، و در آن، خانه‌ای که متعلق به تمام جوامع اسلامی و پیروان ابراهیم حنیف است، گردهم می‌آیند و با کنار گذاردن تشخّص‌ها و رنگ‌ها و ملیت‌ها و نژادها، به سرزمین و خانهٔ اولین خود رجعت می‌کنند و با مراعات اخلاق کریمهٔ اسلامی و اجتناب از مجادلات و تجملات، صفای اخوت اسلامی و دور نمای تشکل اُمّت محمدی صلی الله علیه و آله را در سراسر جهان به نمایش می‌گذارند.»^۴

تاریخ اسلام، همواره، شاهد کوشش‌ها و تلاش‌های وحدت‌آفرین شخصیت‌های برجسته و پیشوایان بزرگ و مجامع علمی - دینی بسیاری بوده است که برگ زرینی از این تاریخ پرافتخار، به بزرگ پرچم‌دار توحید در عصر حاضر و بنیانگذار جمهوری اسلامی

ایران اختصاص دارد. خود ایشان می‌فرماید:

«ما، سالهای طولانی است که دنبال این هستیم که مسلمین را با هم، همقدم و همکلام و مجتمع کنیم، برای این‌که تمام گرفتاری‌هایی که مسلمین دارند و به دست قدرت‌های اجنبی، آن‌هایی که می‌خواهند از بلاد مسلمین بهره‌گیری کنند، آن‌هایی که می‌خواهند نخایر مسلمین را ببرند، آن‌هایی که می‌خواهند دولت‌های اسلامی را در زیر یوغ سلطنت خودشان قرار بدهند، این‌ها، کوشش کرده‌اند خودشان و عمّالشان به این‌که تفرقه بین مسلمین ایجاد کنند... مسلمین باید دید واحد بر ماسوایشان باشند.»^۵

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بهترین فرصت و امکانات، در اختیار امام خمینی علیه السلام قرار گرفت تا با پیام‌ها و رهنمودهای خود و بسیج امکانات و نیروهای متعهد، و با بهره‌گیری از بُعد وحدت آفرین حج، زمینه تحقق این آرزوی دیرینه را فراهم سازند.

مقصود از وحدت

وقتی بحث از وحدت میان مذاهب مختلف اسلامی می‌شود، قبل از هر چیز باید مقصود از وحدت روشن شود و معلوم گردد که آیا «وحدت حقیقی» مورد نظر است یا «وحدت صوری و ظاهری؟» و در صورتی‌که حقیقی بودن آن مورد تأیید قرار گرفت، باید روشن شود که چه اموری می‌تواند مبنای یک وحدت حقیقی قرار گیرد؟

بی‌تردید، منظور از وحدت، نوعی هماهنگی و اتحاد حقیقی، بر پایه عقاید و رسوم و یا هدف‌ها و برنامه‌های مشترک یا مقوله‌ای اعم از این دو است.

برای روشن شدن موضوع، پیش از پیگیری دیدگاه حضرت امام در این زمینه، از برخی متون قرآنی و روایی استعانت می‌جوییم:

قرآن کریم در باب دعوت اهل کتاب (یهودیان و مسیحیان) به وحدت، خطاب به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«بگو: ای اهل کتاب! بیایید به سوی کلمه واحدی که ما و شما به‌طور مساوی آن را پذیرفته‌ایم و آن عبارت است از این‌که جز خدا را بندگی نکنیم و برایش شریک قرار ندهیم و جز خدای یگانه، بعضی از خودمان را مسلط و صاحب اختیار بر بعض دیگر قرار ندهیم.»^۶

در این آیه شریف هدف‌هایی مانند «آزادی از سلطهٔ هموعان و پذیرش سلطنت خداوند و بندگی او»، به عنوان محور وحدت ادیان الهی معرفی شده است. از طرفی، در روایاتی بسیار، هدف از برادری و اخوت، وحدت در اهداف و کمک به هموعان در زندگی روزمره معرفی شده است.

امام صادق علیه السلام از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که گفت: «مؤمنان باهم برادرند: عده‌ای از آنان، نیازهای دیگران را برآورده می‌کنند.»^۷ باز در نقلی دیگر، امام صادق علیه السلام می‌گوید:

«کسی که برای رفع حاجت برادر مؤمن خود، قدم بر می‌دارد، مانند کسی است که بین صفا و مروه، سعی می‌کند و آن کسی که نیاز برادرش را برآورد، مانند شهیدی است که در جنگ بدر و أُحُد، در راه خدا، در خون خود دست و پا زده است.»^۸

از این مجموعه و آیات و روایاتی دیگر، به خوبی روشن می‌شود که وحدت مورد نظر اسلام و مفسران واقعی آن، وحدت بر اساس پذیرش توحید و نبوت و ارزش‌های انسانی و هدف‌های مشترکی است که با توجه به فطرت پاک و نیازها و ضرورت‌های امت اسلامی، بدون توجه به رنگ و نژاد و زبان و مذهبی خاص، مدنظر قرار می‌گیرد.

البته، بدیهی است که مراد از وحدت در اصول اعتقادات، وحدت مطلق نیست که همهٔ پیروان مذاهب اسلامی به کنار گذاشتن عقاید و افکار ویژه و هویت مذهبی خود و برگزیدن یک فکر فراخوانده شوند.

امام خمینی رحمته الله علیه در این زمینه می‌فرماید:

«گمان نکنند برادرهای سنتی ما که در اسلام این معنا مطرح باشد که فرقی ما بین شما و ما باشد. همان‌طور که شما، چهار مذهبی که در اهل تسنن هست، چه‌طور آن مذهب با آن مذهب دوتا است، لکن برادرند همه، دشمن نیستند این هم یک مذهب خامسی است که دشمنی در کار نیست. همه برادری، همه مسلمان، همه اهل قرآن، همه تابع رسول اکرم.»^۹

«جامعه‌ای که همه می‌خواهند به اسلام خدمت کنند و برای اسلام باشند، از این مسائل نباید طرح شود. ما همه برادر هستیم و باهم هستیم. منتها، علمای شما، یک دسته، فتوا به یک چیز دادند و شما، تقلید از علمای خود کردید، شدید حنفی، یک دسته، فتوای

شافعی را عمل کردند و یک دسته فتوای حضرت صادق علیه السلام را عمل کردند، این‌ها شدند شیعه. این‌ها، دلیل اختلاف نیست.»^{۱۰}

در جایی دیگر می‌فرماید:

«ما، به حسب حکم خدای، تبارک و تعالی، اخوت خودمان را با همهٔ مسلمین جهان، با دولت‌های کشورهای اسلامی، با ملت‌های مسلم، در هر مذهبی هستند، در هر کشوری هستند، ما برادری خودمان را با آن‌ها اعلام می‌کنیم. ما می‌خواهیم همهٔ مسلمین، ید واحده باشند بر من سواهم. هر کس، در محیط خودش، با هر حکومتی که هست و با هر مذهبی که هست، در محیط خودش باشد و مستقل باشد.»^{۱۱}

در حقیقت، آنچه امام خمینی علیه السلام در طول حیات سیاسی- مبارزاتی خود بر آن تأکید داشتند و امت اسلام، مخصوصاً، زائران بیت‌الله الحرام را به آن دعوت می‌کردند، همبستگی مذاهب اسلامی در چهارچوب اصول بنیادین و هدف‌ها و منافع مشترک است که در ادامه، به برخی محورهای مهم آن اشاره می‌کنیم.

مایه‌های وفاق

امام خمینی علیه السلام در مجموع سخنان و بیانات خود به مناسبت‌های مختلف و به‌ویژه در زمینه استفادهٔ بهینه از همایش عظیم حج، بیش از هر چیز، بر سه محور اساسی جهت برقراری وحدت میان مسلمانان جهان تأکید می‌ورزیدند:

۱- دین اسلام

امام خمینی علیه السلام با اشاره به آیهٔ «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا...»^{۱۲} و این‌که اسلام، بانی عقد اخوت میان مسلمانان است می‌فرماید:

«اسلام، بین همهٔ مسلمانان، عقد اخوت بسته است و همه را دعوت به اعتصام به حبل الله و پیروی از خط اسلام می‌فرماید.»^{۱۳}

«حبل الله، اسلام است، صراط مستقیم است. ریسمان بین حق و خلق، اسلام است.»^{۱۴}

ایشان، ضمن برداشتی این چنین از روح قوانین و شعائر اسلامی و با اشاره به نقش حج

در ایجاد وحدت میان فِرَق مختلف اسلامی می فرماید:

«این خانه ناس است، شخصی یا اشخاص یا گروهی یا طوایف خاصی، این طور نیست که اولی باشند به خانه خدا از دیگر ناس. همه مردم، آن‌هایی که در سراسر دنیا هستند، در مشارق ارض و مغارب ارض، مکلف هستند که مُسَلِّم بشوند و در این خانه که قرار داده شده است از برای ناس، مجتمع بشوند و زیارت کنند آن بیت مقدس را. عقلا و علمای اسلام، از صدر اسلام تا کنون، کوشش کردند برای این که مسلمین، همه باهم مجتمع باشند و همه ید واحده باشند بر غیر مسلمین. در هر جا که مُسَلِّم پیدا بشود، باید با سایر مسلمین تفاهم کنند و این یک مطلبی است که خدای تبارک و تعالی در قرآن کریم، سفارش کرده است و پیغمبر اکرم ﷺ سفارش فرموده است و ائمه مسلمین سفارش فرموده‌اند و علمای بیدار اسلام دنبال این امر را گرفته و کوشش کرده‌اند به اینکه مسلمین را در تحت لوای اسلام به وحدت و یگانگی دعوت کنند.»^{۱۵}

۲- منافع و هدف‌های مشترک

دومین عامل زمینه‌ساز وحدت میان مسلمانان جهان، منافع و هدف‌های مشترک است. رسیدن به تفاهم بر اساس منافع مشترک، توجعی نابه‌جا نیست. این مسیری است که بسیاری از کشورهای متمدن و پیشرفته در زمینه‌های مختلف، آن را تجربه کرده‌اند. مثال عینی چنین امری، جامعه اروپا است که می‌بینیم پس از تشکیل پارلمان و بازار مشترک اروپایی، با تقویت زمینه‌های مشترک سیاسی و اقتصادی و تضعیف نقاط منفی و اختلاف برانگیز، تا آن‌جا پیش رفت که حتی به اتحاد پولی و حذف مرزها، در جهت تأمین منافع مشترک میان کشورهای عضو رسید.

امروزه، با توجه به توسعه ارتباطات و پیشرفت‌های علمی و صنعتی و آسان شدن تبادلات فرهنگی و نزدیکی ملت‌ها به هم، زمینه‌های مختلفی برای همکاری و تعاون و اتخاذ تصمیمات مشترک بر اساس منافع و هدف‌های مشترک مسلمانان فراهم شده است که همایش عظیم حج، بهترین مجمع بین‌المللی - اسلامی است که می‌توان با بهره‌گیری از آن، به نقد و بررسی انظار گوناگون در زمینه‌های مختلف پرداخت و نقاط مشترک را تأیید و تقویت کرد و مسائل اختلاف‌ساز را از جوامع اسلامی به دور راند.

امام خمینی رحمته الله علیه خطاب به نماینده و امیرالحاج ایران، همین نکته را متعرض شده، می‌گوید:

«با توجه به این‌که فریضة حج، یکی از بزرگ‌ترین فریضه‌های عبادی - سیاسی اسلام و کنگره عظیم حج در مواقف معظمه، از بزرگ‌ترین کنگره‌های جهان اسلام است، حجاج محترم جهان را دورهم گرد آورده و در مصالح اسلام و مشکلات مسلمین تبادل آرا نموده و در حل مشکلات و راه رسیدن به آرمان مقدس اسلام، تصمیمات لازم را اتخاذ نمایند و راه‌های اتحاد بین همه طوایف و مذاهب اسلامی را بررسی کنید و در امور سیاسی مشترک بین همه طوایف، مشکلاتی را که برای مسلمین جهان به دست دشمنان سرسخت اسلام پیش آمده است که اهم آن اختلاف‌انگیزی بین صفوف مسلمانان است را چاره‌اندیشی بنمایید.»^{۱۶}

وی در جایی دیگر خطاب به زائران بیت‌الله الحرام می‌گوید:

«اگر این شاء الله، آن وحدت بین مسلمین و دولت‌های کشورهای اسلامی - که خداوند تعالی و رسول عظیم الشان خواسته‌اند و امر به آن و اهتمام در آن فرموده‌اند - حاصل شود، دولت‌های کشورهای اسلامی با پشتیبانی ملت‌ها، می‌توانند یک ارتش مشترک دفاعی... داشته باشند که بزرگ‌ترین قدرت را در جهان به دست آورند... و امید است دولت‌های منطقه با قطع نظر از زبان و نژاد و مذهب، فقط، تحت پرچم اسلام، در این امر فکر کنند و طرح آن را بریزند.»^{۱۷}

به‌طور کلی، در چنین مکان‌هایی که به حق، برای مصالح موخدان و مسلمانان جهان بنا شده است، می‌توان با تکیه بر منافع و هدف‌های مشترک، به طرح‌های مهم و فراگیر در جهت رسیدن به وحدت میان مذاهب اسلامی دست یافت و این امری است شدنی و ممکن، که امام خمینی، در بیانات خود، به آن تصریح کرده و حجاج بیت‌الله الحرام را به آن فرا می‌خواند:

«بر شما ملت عزیز اسلام که برای ادای مناسک حج در این سرزمین وحی اجتماع کرده‌اید، لازم است از فرصت استفاده کرده، به فکر چاره باشید. برای حل مسائل مشکله مسلمین، تبادل نظر و تفاهم کنید. باید توجه داشته باشید که این اجتماع بزرگ که به امر خداوند تعالی، در هر سال، در این سرزمین مقدس فراهم

می‌شود، شما ملت‌های مسلمان را مکلف می‌سازد که در راه اهداف مقدسه اسلام، مقاصد عالیة شریعت مطهره و در راه ترقی و تعالی مسلمانان و اتحاد و پیوستگی جامعه اسلامی کوشش کنید. در راه استقلال و ریشه‌کن کردن سرطان استعمار، همفکر و همپیمان شوید. گرفتاری‌های ملل مُسَلِّم را از زبان اهالی هر مملکت شنیده و در راه حل مشکلات آنان، از هیچ‌گونه اقدامی فروگذار نکنید. برای فقرا و مستمندان کشورهای اسلامی فکری کنید.»^{۱۸}

۳ - دشمن مشترک

امروزه، کشورهای اسلامی، از سوی سلطه‌جویان و غارت‌کنندگان جهانی، مورد شدیدترین و بی‌رحمانه‌ترین حمله‌ها قرار دارند، زیاده‌طلبان و متجاوزان استثمارگر، چشم طمع به سرزمین‌های غنی و گران‌قیمت مسلمانان دوخته و برای چپاول و غارت مخازن عظیم زیرزمینی و رو زمینی این کشورها، از هیچ جنایت و توطئه‌ای فروگذار نیستند، همواره در تلاشند با انواع حیل‌ها و با بهره‌گیری از شیوه‌ها و ابزارهای مختلف، بر غارت خود تداوم بخشند. این، مصیبتی عظیم است که مسلمانان عالم به حکم قرآن کریم که می‌فرماید:

﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾^{۱۹} و وظیفه دارند برای آن چاره‌جویی کرده و با هماهنگی و اتخاذ تصمیمات مشترک از چنگال پلید چنین قدرت‌های فزون‌طلب و متجاوز، رها شوند. همایش عظیم حج، بهترین فرصت را در اختیار مسلمانان قرار می‌دهد تا با تأسی به سیره بنیانگذاران مکتب توحید و مبارزه با کفر و ظلم و تجاوز، با رایزنی‌های همه‌جانبه خود، به اقدامی شایسته و بایسته دست زده و بر دشمنان مشترک خود غالب آیند. این، نکته‌ای است که امام خمینی رحمته‌الله‌علیه در پیام‌های خود به حجاج بیت‌الله الحرام، بارها، آن را گوشزد کرده‌اند:

«به حجاج محترم و زائران بیت‌الله الحرام، از هر کشور و هر طایفه و تابع هر مذهب هستند، متواضعانه عرض می‌کنم، شما، همه، ملت اسلام و تابع پیامبر و پیرو دستورات قرآن مجید هستید و همه، دشمنان غدار مشترک دارید که با ایجاد اختلاف به واسطه عمال بدبخت خود و رسانه‌های گروهی و تبلیغات تفرقه‌افکن، در طول تاریخ، به‌ویژه در سده‌های اخیر و بالاخص در عصر حاضر، همه دولت‌ها و ملت‌های

اسلامی را در اسارت کشیده‌اند و ذخایر غنی بلاد شما و دسترنج مظلومان کشورهای شما را به غارت برده و می‌برند و درصدد هستند که حکومت‌ها را، گوش و چشم بسته و دربسته، به خدمت خود گمارند و ملت‌ها را به دست آنان، مصرفی، بار بیاورند و از رشد انسانی و ابتکار صنعتی کشورهای مظلوم، با حیل‌ها و توطئه‌های شیطانی جلوگیری کنند و وابستگی هرچه بیشتر و اتکا به غرب و شرق را روزافزون کنند و مجال تفکر برای استقلال و ابتکار را به هیچ‌کس ندهند و نفس‌هایی که برای بیداری ملت‌ها آماده‌اند، در سینه‌ها خفه کنند. و وضع نکبت‌باری که در کشورهای اسلامی و سایر کشورهای مظلوم مشاهده می‌کنید، زائیده همین توطئه‌های دشمنان مشترک مسلمانان و مظلومان است.

پس اکنون که در مرکز اسلام حیات‌بخش، به امر خداوند و رسولش، گرد آمده‌اید و از هر ملت و مذهب، در این مکان عظیم اجتماع کرده‌اید، برای این درد مهلک و سرطانی کشنده، چاره‌اندیشی کنید و باید بدانید که چاره‌آسایی در سایه وحدت همه مسلمین و اجتماع همگانی در قطع ید ابرقدرت‌ها از کشورهای اسلامی است.»^{۲۰}

«شرط همه مناسب و موافق برای رسیدن به آرزوهای فطری و آمال انسانی، اجتماع همه مسلمانان در این مراحل و موافق و وحدت کلمه تمامی طوایف مسلمین است، بدون اعتنا به زبان و رنگ و قبیله و طایفه و مرز و بوم و عصبیت‌های جاهلی و هماهنگ خروشیدن بر دشمن مشترک.»^{۲۱}

متفکر و فیلسوف شهید، آیه‌الله مرتضی مطهری رحمته‌الله علیه در زمینه مبنای وحدت میان مذاهب اسلامی، سخنی جامع دارند که آن را در پایان این بخش یادآور می‌شویم:

«مسلمین، مایه و فاق‌های بسیاری دارند که می‌تواند مبنای یک اتحاد محکم گردد. مسلمین، همه، خدای یگانه را می‌پرستند و همه، به نبوت رسول اکرم، ایمان و اذعان دارند. کتاب همه قرآن و قبله همه کعبه است. با هم و مانند هم، حج می‌کنند و مانند هم نماز می‌خوانند و مانند هم روزه می‌گیرند و مانند هم تشکیل خانواده می‌دهند و دادوستد می‌نمایند و کودکان خود را تربیت می‌کنند و اموات خود را دفن می‌نمایند و جز در اموری جزئی، در این کارها باهم تفاوتی ندارند. مسلمین همه از یک نوع جهان بینی برخوردارند و یک فرهنگ مشترک دارند و در یک تمدن عظیم و باشکوه و سابقه‌دار شرکت دارند. وحدت در جهان بینی، در فرهنگ، در سابقه تمدن، در بینش و

منش، در معتقدات مذهبی، در پرستش‌ها و نیایش‌ها، در آداب و سنن اجتماعی خوب، می‌تواند از آنها ملت واحد بسازد و قدرتی عظیم و هایل به وجود آورد که قدرت‌های عظیم جهان، ناچار، در برابر آن‌ها خضوع نمایند. خصوصاً اینکه در متن اسلام، بر این اصل تأکید شده است. مسلمانان، به نص صریح قرآن، برادر یکدیگرند و حقوق و تکالیف خاص آن‌ها را به یکدیگر مربوط می‌کند...»^{۲۲}

موانع وحدت

زمینه‌ها و موانع فراوانی در ایجاد تفرقه و جدایی میان مذاهب و فرق مختلف اسلامی تأثیر دارند که در این بخش، به مواردی از آن اشاره می‌کنیم:

۱- قوم‌گرایی

تکیه بر قومیت و ملیت و مرزبندی‌های نژادی و منطقه‌ای و تعصب و افتخار ورزیدن نسبت به اموری از این دست، یکی از موانع وحدت به‌شمار می‌رود. فخر و مباهات نسبت به امور واهی و اعتباری و مقطعی و منطقه‌ای؛ یعنی برتری‌جویی‌ها و افتخارات متداول میان برخی ملل و اقوام و خانواده‌ها - که ملاک حق و باطل را تطابق خواست دیگران با تمایلات و خواسته‌های خود یا عدم تطابق آن می‌دانند - خروج از اعتقاد به توحید و... است و بی‌اعتنایی به توحید، یکی از موانع وحدت است. امام زین‌العابدین علیه السلام می‌گوید:

«آن تعصبی که صاحبش گناهکار شمرده می‌شود، این است که فردی، انسان‌های بدکردار و ابسته‌خویش را، از افراد نیکوکار و ابسته‌به‌قومی دیگر، بهتر و باارزش‌تر بشمارد. البته، دوست داشتن بستگان، از تعصب‌های باطل نیست، بلکه یاری کردن بستگان، برای ستم به دیگران، از نوع تعصب باطل است.»^{۲۳}

چنین تعصبی، زمینه‌ساز جدایی و خروج از محدوده ایمان و مؤمنان شمرده شده است. امام صادق علیه السلام از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که گفت:

«کسی که خودش، تعصب بورزد یا دیگری برایش تعصب ورزد، حقیقتاً، گردن‌بند

ایمان را از گردن خارج کرده است.»^{۲۴}

نقش این عامل، در دوری مسلمانان از هم، نقشی اساسی و غیر قابل انکار است و با توجه به همین نکته است که امام خمینی علیه السلام همه مسلمانان و به ویژه حجاج بیت الله الحرام را به مدّ نظر قرار دادن مصالح عالی اسلام و پرهیز از فرقه گرایی و تعصب های جاهلانه فراخوانده، می گوید:

«لازم است حجاج بیت الله الحرام در این مجمع عمومی و سیل خروشان انسانی، فریاد برائت از ظالمان و ستم کاران را هرچه رساتر برآورند و دست برادری را هرچه بیش تر بفشارند و مصالح عالی اسلام و مسلمین مظلوم را فدای فرقه گرایی و ملی گرایی نکنند و برادران مسلم خود را هرچه بیش تر متوجه به توحید کلمه و ترک عصبیت های جاهلی که جز به نفع جهان خواران و وابستگان آنان تمام نمی شود، بنمایند که این، خود، نصرت خداوند تعالی است.»^{۲۵}

«از مسائلی که طراحان برای ایجاد اختلاف بین مسلمانان طرح [کرده اند] و عمال استعمارگر در تبلیغ آن به پا خاسته اند، قومیت و ملیت است و مسلمانان را در مقابل هم قرار داده اند. در حبّ و وطن حرفی نیست، ولی ملی گرایی که به دشمنی بین مسلمین و شکاف در صفوف مسلمین منجر [می شود] برخلاف اسلام و مصلحت مسلمین است.»^{۲۶}

«هان! ای مسلمانان قدرتمند به خود آید و خود را بشناسید و به عالم بشناسانید و اختلافات فرقه ای و منطقه ای را که به دست قدرت های جهان خوار و عمال فاسد آنها برای غارت شما و پایمال کردن شرف انسانی و اسلامی شما بار آمده، به حکم خدای تعالی و قرآن مجید، به دور افکنید.»^{۲۷}

۲- کج فهمی ها و ارائه تفسیرهای متفاوت از اسلام

یکی از اصلی ترین و بزرگ ترین موانع وحدت، کج فهمی ها و تجزیه و تحلیل ها و تفسیرهای غلط و بعضاً متضاد از اسلام، از سوی ناهلان و در نتیجه دور شدن مسلمانان از حقیقت دین و معارف اسلامی است.

متفکر شهید، مرتضی مطهری علیه السلام تحت عنوان «انحطاط مسلمین در عصر حاضر»

می‌گوید:

«در میان کشورهای دنیا، به استثنای بعضی کشورها، کشورهای اسلامی عقب‌مانده‌ترین و منحط‌ترین کشورها هستند، نه تنها در صنعت عقب هستند، در علم... در اخلاق، در انسانیت و معنویت [هم] عقب هستند. چرا؟... باید اعتراف کنیم که حقیقت اسلام، به صورت اصلی، در مغز و روح ما موجود نیست، بلکه این فکر، اغلب در مغزهای ما به صورت مسخ شده، موجود است... فکر دینی ما باید اصلاح شود، تفکر ما دربارهٔ دین، غلط است... ما قبل از این که بخواهیم دربارهٔ دیگران فکر کنیم که آن‌ها مسلمان شوند، باید دربارهٔ خود فکر کنیم. ما اکنون بیش از هر چیزی نیازمندیم به یک رستاخیز دینی و اسلامی، به یک احیای تفکر دینی، به یک نهضت روشنگر اسلامی.»^{۲۸}

امام خمینی، در زمینهٔ کج‌فهمی‌ها و تبلیغات سوئی که به اسم اسلام، علیه اسلام و وحدت بین مسلمانان صورت می‌گیرد، می‌گوید:

«آن‌هایی که می‌خواهند اسلام را بشکنند، با اسم اسلام، این‌ها را گول می‌زنند: اورا می‌نویسند، متفرق می‌کنند در همه جا که چه [وجه] و می‌خواهند تفرقه بیندازند.»^{۲۹}
«اصل این مسأله که شیعه و سنی، شیعه، یک طرف و سنی، یک طرف، این از روی جهالت و از روی تبلیغاتی که اجانب کرده‌اند، پیش آمده است. چنان که بین خود شیعه هم اشخاص مختلفی را با هم به مبارزه وامی‌دارند و بین خود برادرهای سنی هم یک طایفه‌ای را به طایفهٔ دیگر، در مقابل هم قرار می‌دهند.»^{۳۰}

«مع الأسف، ابعاد مختلف این فریضة عظیم سرنوشت‌ساز [حج] به واسطهٔ انحراف‌های حکومت‌های جور، در کشورهای اسلامی و آخوندهای فرومایهٔ درباری و کج‌فهمی‌های بعضی از معتمین و مقدس‌نماها در تمام کشورهای اسلامی، در پردهٔ ابهام باقی مانده است. کج‌فهمانی که حتی با تشکیل حکومت اسلامی؛ مخالف و آن‌را از حکومت طاغوت بدتر می‌دانند! کج‌فکرانی که فریضة بزرگ حج را محدود به یک ظاهر بی‌محتوا کرده و ذکر گرفتاری‌های مسلمانان و کشورهای اسلامی را بر خلاف شرع و تا سرحد کفر می‌شمارند. وابستگان به حکومت‌های جابر انحرافی که فریاد مظلومانی را که از گوشه و کنار جهان در این مرکز فریاد، جمع گردیده‌اند، زندقه و برخلاف اسلام و انمود می‌کنند. بازی‌گرانی که برای عقب نگاه داشتن مسلمانان و بازکردن راه برای غارت‌گران و سلطه‌جویان، اسلام را در کنج مساجد و معابد محصور نموده‌اند و

اهتمام به امر مسلمین را بر خلاف اسلام و وظایف مسلمانان و علمای اسلام معرفی می‌کنند.

و مع الأسف، دامنه تبلیغات گمراه‌کننده، به قدری بوده و هست که دخالت در هر امر اجتماعی و سیاسی را در جامعه مسلمین، بر خلاف وظایف روحانیون و علمای دین می‌دانند و دخالت در سیاست را گناهی نابخشودنی می‌خوانند و فریضة نماز جمعه را به یک صورت خشک، متصور کرده و تجاوز از این حد را ضد اسلام می‌دانند. و باید گفت اسلام غریب و ناشناخته است و ملت‌های اسلامی منزوی و نا آشنا به حقایق اسلامند.»^{۳۱}

۳- توطئه قدرت‌مندان زیاده‌طلب

همان‌طور که پیشتر آوردیم، غارت‌گران جهانی، همواره، در صددند تا سلطه خود بر کشورهای غنی را توسعه دهند و بر چپاول و غارت سرمایه و استعمار ملت‌های محروم، فزونی بخشند.

آنان، چون وحدت و انسجام ملت‌ها را مهم‌ترین مانع و سدّی عظیم در مقابل غارت‌گری‌های خود می‌دانند، بیش‌ترین فعالیت خود را برای ایجاد اختلاف ملت‌های مورد نظر، متمرکز می‌سازند. که ایجاد اختلاف میان مذاهب اسلامی، از جمله آن تلاش‌ها است.

امام خمینی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید:

«طرح اختلاف بین مذاهب اسلامی، از جنایاتی است که به دست قدرت‌مندان - که از اختلاف بین مسلمانان سود می‌برند - و عمّال از خدا بی‌خبر آنان از جمله «وعاظ السلاطین» - که از سلاطین جور، سیاه‌روی‌ترند - ریخته شده و هر روز بر آن دامن می‌زنند و گریبان چاک می‌کنند و در هر مقطع، به امید آنکه اساس وحدت بین مسلمین را از پایه ویران نمایند، طرحی برای ایجاد اختلاف عرضه می‌دارند.»^{۳۲}

«علما و دانشمندان سراسر جهان، به ویژه علما و متفکران اسلام بزرگ، یک‌دل و یک‌جهت، در راه نجات بشریت از تحت سلطه ظالمانه این اقلیت حيله‌باز و توطئه‌گر - که با دسیسه‌ها و جنجال‌ها، سلطه ظالمانه خود را بر جهانیان گسترده‌اند - بپاخیزند و با بیان و قلم و علم خود، خوف و هراس کاذبی را که بر مظلومان سایه افکنده است،

بزدایند و این کتاب‌هایی را که اخیراً با دست استعمار که از آستین کثیف این بردگان شیطان، منتشر شده و دامن به اختلاف بین طوایف مسلمین می‌زند، نابود کنید و ریشه خلاف - که سرچشمه همه گرفتاری مظلومان و مسلمانان است - را برکنید.»^{۳۳}

۴ - هواهای نفسانی

از جمله موانع وحدت میان مسلمانان، حبّ نفس و هواهای نفسانی است. امام خمینی، اختلاف و جدایی مسلمانان از هم را ناشی از جهات نفسانی و اغراض نفسانیه دانسته، می‌فرماید:

اختلاف، همیشه ناشی از جهات نفسانی است. اگر همه انبیا، الآن، در این‌جا جمع بشوند، اختلاف ندارند، برای آنکه آن جهات نفسانی را ندارند. آن وقت که یک طرف، جهت نفسانی دارد و یا هر دو طرف، جهت نفسانی دارند، آن وقت، اختلاف پیدا می‌شود. کوشش کنید که آن جهات نفسانی، بازیتان ندهد که منشأ مناقشه و اختلاف شود.»^{۳۴}

«شما، باید بدانید که هر اختلاف و نزاعی شروع شود، از باطن خود انسان است و هر اتحاد و انسجامی که حاصل شود، از خدا است.»^{۳۵}

راه‌های ایجاد اتحاد میان مذاهب اسلامی

در بخش‌های گذشته یادآور شدیم که هر یک از مذاهب اسلامی، با وجود اینکه دارای مشخصاتی ویژه‌اند که به لحاظ آن، از هم متمایز می‌گردند، اما مایه‌های وفاق و هدف‌های مشترکی دارند که می‌تواند آن‌ها را به تفاهم و وفاق برساند. نیز گفتیم که فریضه حج، بهترین موقعیت مکانی و زمانی را در اختیار مسلمانان قرار می‌دهد تا با اقداماتی هماهنگ به سوی وحدت بروند.

در این‌که چه برنامه‌ها و طرح‌های عملی و واقع‌بینانه، با توجه به هدف‌های مشترک، می‌تواند زمینه‌ساز وحدت مسلمانان گردد، دیدهای مختلفی وجود دارد که ما، در این بخش، با توجه به دیدگاه‌های حضرت امام علیه السلام و با بهره‌گیری از سخنان ایشان در زمینه فریضه حج، به اموری اشاره می‌کنیم:

۱- جلوگیری از تبلیغات منفی

از جمله مهم‌ترین عوامل حسن تفاهم و وحدت میان مسلمانان، تکریم و احترام به شخصیت افراد است. جو حاکم بر محیط‌های اسلامی، باید به گونه‌ای باشد که هیچ فرد یا گروهی، خویشان را در معرض اهانت و تحقیر دیگران نبیند و نسبت به عزت نفس و شخصیت خود، احساس ناامنی و نگرانی نکند، هر چند از نظر مذهبی در اقلیت باشد. همه انسان‌ها، از هر ملت و نژاد، از اهانت دیگران آزرده‌خاطر می‌گردند و از خود، عکس‌العمل نشان می‌دهند و دوست دارند در نظر دیگران، با ارزش و مورد احترام باشند. احترام به شخصیت دیگران، مایه مهر و محبت و دوستی، و اهانت و تحقیر دیگران، وسیله ایجاد خشم و دشمنی و مایه تفرقه و جدایی است. بی‌جهت نیست که پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید:

«لا تحقرنَّ أحدًا من المسلمین؛ فَإِنَّ صَغِيرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ كَبِيرٌ».^{۳۶}

«هیچ یک از مسلمانان را کوچک نشمارید که خردسالانشان هم در پیشگاه خداوند، بزرگند.»

از این رو نخستین گام برای برقراری وحدت میان مسلمانان جهان، جلوگیری از هجو و دشنام‌گویی و تحقیر و بی‌حرمتی است. لازم است عالمان و نویسندگان، از هر مذهب و فرقه که باشند، در گفته‌ها و نوشته‌های خود از هر سخن و هر حرکتی که سبب بی‌حرمتی و تحقیر دیگران و تفرقه و جدایی است، پرهیز کنند و پیروان خویش را از بدگویی و تحقیر نسبت به خلفا و یا حساسیت نشان دادن و برخورد متعصبانه نسبت به زیارت‌های معروف و مستند و غیر آن، باز داشته و از فعالیت‌های تفرقه‌افکنانه آنان جلوگیری کنند.

قرآن کریم حتی این عمل زشت را نسبت به مشرکان، روانمی‌دارد و می‌فرماید:

«وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...»^{۳۷}

«و دشنام ندهید آنان که جز خدا را می‌خوانند، تا دشنام دهند خدای را دشمنانه و از روی نادانی.»

امام خمینی رحمته الله علیه می‌گوید:

«علما و خطبا و ائمه جمعه بلاد و روشنفکران اسلامی، با وحدت و انسجام و احساس

مسئولیت و عمل به وظیفه سنگین هدایت و رهبری مردم، می‌توانند دنیا را در قبضه نفوذ و حاکمیت قرآن درآوردند و جلوی این همه فساد و استثمار و حقارت مسلمین را بگیرند... و به جای نوشتن و گفتن لاطائلات و کلمات تفرقه‌انگیز و مدح و ثنای سلاطین جور و بدبین کردن مستضعفان به مسائل اسلام و ایجاد نفاق در صفوف مسلمین، به تحقیق و نشر احکام نورانی اسلام همت بگذارند و با استفاده از این دریای بی‌کران ملت‌های اسلامی، هم عزت خود را و هم اعتبار امت محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را پایدار نمایند.»^{۳۸}

استاد شهید مطهری رحمته الله علیه در این زمینه می‌گوید:

وحدت اسلامی... ایجاد می‌کند... که مسلمین برای این که احساسات کینه‌توزی در میانشان پیدا نشود یا شعله‌ور نگردد، متانت را حفظ کنند، یکدیگر را سب و شتم ننمایند، به یکدیگر تهمت نزنند و دروغ نبندند؛ از حد منطق و استدلال خارج نشوند و در حقیقت، لاقبل، حدودی را که اسلام در دعوت غیر مسلمان به اسلام، لازم دانسته است، درباره خودشان رعایت کنند: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾^{۳۹}

۲- شناخت اسلام اصیل و وجوه اشتراک مذاهب

همان‌طور که پیش‌تر یادآور شدیم، آگاه نبودن از اسلام واقعی و یا کج‌فهمی‌ها و داوری‌های جاهلانه تعصب‌آمیز برخی از پیروان مذاهب اسلامی نسبت به هم، از جمله عوامل به‌وجود آمدن تفرقه و جدایی میان مسلمانان به‌شمار می‌رود. این امر، می‌طلبد که عالمان دینی و روشنفکران مذهبی تلاش همه‌جانبه‌ای را برای شناساندن اسلام اصیل و اصول و ارزش‌های دینی مشترک میان جمیع مذاهب دست‌زده و ضمن تعمیق اطلاعات دینی مردم و بالا بردن سطح فرهنگ مسلمانان جهان، بسیاری از بدبینی‌ها و تعصبات ناروا را برطرف کرده و زمینه وحدت حقیقی را فراهم سازند.

ناآشنایی پیروان هر یک از مذاهب اسلامی به اسلام یا مبانی فکری و دیدگاه‌های اعتقادی هم، زمینه‌ساز بسیاری از نفی و طردها و طرح مسائل اختلاف‌انگیز است و این خطر، تنها، با بحث و بررسی پیرامون مبانی اسلام و تعمیق اطلاعات پیروان مذاهب مختلف در این زمینه از بین خواهد رفت.

امام خمینی، در لزوم شناخت اسلام واقعی و نقش آن در برقراری وحدت می فرماید:

«چنان که کراماً اعلام کرده‌ام، اگر ملت اسلام بیدار نشوند و به وظایف خود آگاه نگردند، اگر علمای اسلام، احساس مسؤلیت نکنند و به پانخیزند، اگر اسلام واقعی که عامل وحدت و تحریک کلیه فِرَقِ مسلمین در مقابل بیگانگان و ضامن سیادت و استقلال ملل مسلمان و کشورهای اسلامی می باشد، به دست عوامل و ایادی اجانب، همین طور در زیر پرده استعمار پوشیده بماند، آتش اختلاف و تشنّت در میان مسلمین افروخته می گردد و روزهای سیاه‌تر و نکبت‌بارتری برای جامعه اسلامی در پیش است.»^{۴۰}

نکته!

در بسیاری از موارد، داوری‌های ناروا و کج فهمی‌ها و بدگویی‌های فرقه‌های مختلف به هم، ناشی از برداشت‌های غلط آنان از منابع و آثار ارائه دهنده عقاید و آداب و رسوم و ویژه مذاهب صورت می‌گیرد، به طوری که در انتساب عقیده یا نکته‌ای خاص به این یا آن، به روایت یا داستانی از همان منابع معتبر نزد خود آنان استناد می‌شود. از این رو، پالایش منابع تحقیق و کتب روایی از روایات غیر معتبر و ضعیف، و عرضه معارف بی‌پیرایه و یا حدّ اقل ارائه توضیحی جامع و قابل فهم برای عموم، در ابتدای هر یک از کتب منبع، در زمینه رده‌بندی اخبار به صحیح و غیر صحیح و ضعیف و جعلی و غیر آن و راه برداشت از روایات، می‌تواند در جلوگیری از چنین امور ناشایستی تأثیر گذارد.

رعایت حقوق برادری

در دید کلی اسلام، مسلمان، به عنوان برادر مسلمان، شناخته شده است. به حکم این برادری، حقوقی بر عهده یکایک مسلمانان واجب گردیده است که بدون پای‌بندی به آن، بنای وحدت و اخوت اسلامی، متزلزل و ناپایدار است.

پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌گوید:

«مَنْ سَمِعَ رَجُلًا يُنَادِي: يَا لَلْمُسْلِمِينَ! فَلَمْ يُجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ».^{۴۱}

«اگر مسلمانی بشنود مردی از هر مذهب و آیین-مسلمانان را به یاری خود فرا می‌خواند و از آنان کمک می‌طلبد، ولی او به ندایش پاسخ ندهد و یاریش نکند، مسلمان نیست.»

و نیز آن حضرت گفت:

«مَنْ أَصْبَحَ فَلَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ».^{۴۲}

«کسی که صبح کند و قصد خدمتگزاری در کارهای مسلمانان نداشته باشد، مسلمان نیست.»

امام خمینی علیه السلام در پیام‌های خود به حجاج بیت‌الله الحرام، ضمن اشاره به مسؤولیت خطیر مسلمانان دربارهٔ گرفتاری‌ها و مشکلات برادران خود در کشورهای مختلف، برگزاری فریضهٔ حج را بهترین فرصت برای تبادل نظر دربارهٔ این امور و رسیدن به راه‌حل‌های آن‌ها می‌داند:

اکنون که موسم حج بیت‌الله الحرام است و مسلمین از اطراف جهان به زیارت خانهٔ خدا آمده‌اند، لازم است در خلال اعمال شریفهٔ حج به یکی از بزرگ‌ترین فلسفهٔ این اجتماع عظیم توجه داشته و به وضع اجتماعی و سیاسی کشورهای اسلامی، رسیدگی کرده و از گرفتاری‌های برادران ایمانی خود مطلع گشته و در رفع آن، در حد وظیفهٔ اسلامی و وجدانی کوشش کنند. اهتمام به امر مسلمین، از فرایض مهمهٔ اسلام است.^{۴۳}

«باید در این اجتماع عظیم الهی - که هیچ قدرتی جز قدرت لایزال خداوند نمی‌تواند آن را فراهم کند - مسلمانان به بررسی مشکلات عمومی مسلمین پرداخته و در راه رفع آنها با مشورت همگانی کوشش کنند.»^{۴۴}

«برای حلّ مسائل مشکلهٔ مسلمین، تبادل نظر و تفاهم کنید... در راه استقلال و ریشه‌کن کردن سرطان استعمار، همفکر و همپیمان شوید! گرفتاری‌های ملل مسلم را از زبان اهالی هر مملکت شنیده و در راه حلّ مشکلات آنان از هیچ‌گونه اقدامی فروگذار نکنید! برای فقرا و مستمندان کشورهای اسلامی، فکری کنید! برای آزادی سرزمین اسلامی فلسطین از چنگال صهیونیسم - دشمن سرسخت اسلام و انسانیت - چاره‌اندیشی کنید.»^{۴۵}

تصوّر کنید که اگر گروهی، این چنین، خود را نسبت به سرنوشت هم مسؤول دانسته و در رفع گرفتاری‌ها و رسیدن به اهداف مورد نظر، یار و غمخوار هم باشند و به تعبیر روایات، احترام به هم را تا آن‌جا رعایت کنند که حتی در غیاب هم، از هم دفاع کنند و بین خود جدایی و دوگانگی نبینند، چه زندگی شیرین و زیبایی را خواهند داشت!

۴- صدور فتواهای وحدت‌ساز

از جمله مسائل مورد بحث بین عالمان دینی، مسأله جواز تقلید و پیروی از فتوای منطبق بر هر یک از دیدگاه‌های مذاهب اسلامی یا عدم جواز آن است. در حدود چهل سال پیش، در تاریخ ۱۷ ربیع‌الأول ۱۳۷۸ قمری، برابر با ۱۷ مهرماه ۱۳۷۷ خورشیدی، در روز میلاد امام صادق علیه السلام از سوی مفتی وقت مصر و رییس آن روز الأزهر، شیخ محمود شلتوت، فتوایی بدین شرح صادر شد:

«آیین اسلام، هیچ یک از پیروان خود را ملزم به پیروی از مکتب معینی ننموده و بلکه هر مسلمانی، می‌تواند از هر مکتبی که به‌طور صحیح نقل شده و احکام آن در کتب مخصوص به خود، مدون گشته، پیروی کند. و کسی که مقلد یکی از این مکتب‌های چهارگانه باشد، می‌تواند به مکتب دیگری، هر مکتبی که باشد، منتقل شود. مکتب جعفری، معروف به مذهب اثنا عشری، مکتبی است که شرعاً پیروی از آن مانند پیروی از مکتب‌های اهل سنت، جایز است. بنابراین، سزاوار است که مسلمانان، این حقیقت را دریابند و از تعصب ناحق و ناروایی که نسبت به مکتب معینی دارند، دوری گزینند؛ زیرا، دین خدا و شریعت او، تابع مکتبی نبوده و در انحصار مکتب معینی نخواهد بود، بلکه همه صاحبان مذاهب، مجتهد بوده و اجتهادشان مورد قبول درگاه باری تعالی است و کسانی که اهل نظر و اجتهاد نیستند، می‌توانند از هر مکتبی که مورد نظرشان است، تقلید و از احکام فقه آن پیروی کنند. در این مورد، فرقی میان عبادات و معاملات نیست.»^{۴۶}

این حرکت خداپسندانه و هوش‌مندانه، در آن زمان، برای تحقق وحدت میان مذاهب اسلامی و نزدیک کردن مسلمانان به هم صورت گرفت و می‌طلبید که با پی‌گیری‌های سایر علما و مراجع دینی سایر مذاهب، به نتیجه نهایی رسیده و زمینه اتحاد و تقریب هرچه بیش‌تر میان مسلمانان جهان فراهم می‌شد، اما چنین نشد و این معضل، باقی ماند.

البته از سوی امام خمینی و برخی مراجع دیگر، تنها در خصوص مناسک حج، فتوایی از این دست صادر شده است، اما این قبیل اقدامات در مقابل آن حجم وسیع تبلیغات تفرقه‌انداز و سیاست‌های استعمارگران برای ایجاد شکاف میان مسلمانان، بسیار ناچیز است.

برخی از فتوای‌های وحدت‌ساز امام خمینی^{ره}

«طواف را به نحو متعارف که همه حجاج به جا می‌آورند، به جا آورید و از کارهایی که اشخاص جاهل می‌کنند، احتراز شود و مطلقاً از کارهایی که موجب وهن مذهب است، باید احتراز شود. در وقوفین، متابعت از حکم قضات اهل سنت، لازم و مجزی است، اگر چه قطع به خلاف داشته باشید.»^{۴۷}

«لازم است برادران ایرانی و شیعیان سایر کشورها، از اعمال جاهلانه که موجب تفرق صفوف مسلمین است، احتراز کنند. و لازم است در جماعات اهل سنت، حاضر شوند [و] از انعقاد [و] تشکیل نماز جماعت در منازل و گذاشتن بلندگوهای مخالف رویه، اجتناب نمایند. و از افتادن روی قبور مطهره و کارهایی که گاهی مخالف شرع است، جداً اجتناب کنند.»^{۴۸}

«در وقتی که در مسجدالحرام یا مسجدالنبی، نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین، نباید از آن جا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین، به جماعت، نماز بخوانند.»^{۴۹}

البته، امور زیر نیز در زمینه وحدت نقش دارند:

الف: تشکیل جلسات سالانه از سوی سران کشورهای اسلامی و بحث و تبادل نظر درباره امور مشترک.

ب: بستن پیمان‌های مشترک برای تبادل امور فرهنگی و اقتصادی و نظامی و غیر آن.

ج: تأسیس مراکز بزرگ تبلیغی با بهره‌گیری از انواع ابزار اطلاع‌رسانی و مقابله با اقدامات تفرقه‌افکنانه دشمنان.

د: تأسیس دانشکده‌ها و مراکز علمی متعدّد در کشورهای مختلف اسلامی و پذیرش دانشجویانی از جمیع مذاهب اسلامی جهت تحصیل در رشته‌های علوم انسانی با بهره‌گیری از منابع مختلف فقه و با توجه به مبانی متداول بین جمیع مذاهب و غیر آن.

• پی‌نوشتها:

- ۱- فروع کافی، ج ۴، ص ۲۷۲ (باب الإجماع علی الحج، روایت ۲)
- ۲- فروع کافی، روایت ۱
- ۳- فروع کافی، ج ۴، ص ۲۶۸.
- ۴- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۳
- ۵- صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۱۶۴
- ۶- آل عمران: ۶۴
- ۷- امالی مفید، ص ۱۵۰
- ۸- الحیات، ح ۱، ص ۲۳۳
- ۹- صحیفه نور، ج ۵، ص ۳۴۶
- ۱۰- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۵۹
- ۱۱- صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۰۲
- ۱۲- سوره آل عمران، آیه ۱۰۳.
- ۱۳- صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۱۴۲
- ۱۴- همان، ج ۸، ص ۱۷۲
- ۱۵- همان، ج ۱۳، ص ۱۶۳
- ۱۶- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۱۹۱
- ۱۷- همان، ج ۱۸، ص ۹۲
- ۱۸- صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۵۶
- ۱۹- سوره انفال (۸): آیه ۶۰.
- ۲۰- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۰۲
- ۲۱- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹
- ۲۲- شش مقاله، ص ۵۰۴
- ۲۳- اصول کافی، ج ۱۲، ص ۳۰۸
- ۲۴- همان.
- ۲۵- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۱

- ۲۶- پیام به زائران بیت الله الحرام در تاریخ ۵۹/۶/۲
- ۲۷- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۱۹۹
- ۲۸- ده گفتار، انتشارات صدرا، ص ۱۴۴-۱۵۱
- ۲۹- صحیفه نور، ج ۱۱، ص ۱۹۵
- ۳۰- صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۴۵
- ۳۱- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۴۱
- ۳۲- همان، ج ۲۰، ص ۲
- ۳۳- همان، ج ۱۹، ص ۱۰۲
- ۳۴- همان، ج ۱۲، ص ۲۷-۲۸
- ۳۵- همان، ج ۱۶، ص ۱۴۷
- ۳۶- مجموعه وزام، ص ۳۱
- ۳۷- انعام: ۱۰۸
- ۳۸- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۲۶
- ۳۹- شش مقاله، ص ۵
- ۴۰- صحیفه نور، ج ۱، ص ۳۴۳
- ۴۱- اصول کافی، ج ۳، ص ۲۵۲
- ۴۲- اصول کافی، ج ۳، ص ۲۵۱
- ۴۳- صحیفه نور، ج ۲، ص ۱۷۲
- ۴۴- همان، ج ۱۵، ص ۱۲۳
- ۴۵- همان، ج ۱، ص ۱۵۶
- ۴۶- خاطرات و مبارزات حجة الإسلام فلسفی، ص ۳۱۰
- ۴۷- صحیفه نور، ج ۹، ص ۱۷۶
- ۴۸- صحیفه نور، ج ۲، ص ۱۳
- ۴۹- مناسک حج، ص ۲۵۷